

DENKEN IN DE SCHADUW VAN DE WETENSCHAP

Rik Torfs

Achter medelijden schuilt vaak misprijzen. Om die reden dreigt een weeklacht over de afnemende rol van en waardering voor de menswetenschappen uit te lopen op een bevestiging van die tanende positie. Bovendien bestaat het risico dat allerlei argumenten worden aangehaald om de getroffen wetenschap toch maar in ere te herstellen. Daarbij is de veiligste weg de externe: humane wetenschappen zouden van mensen goede burgers maken, kritisch denkende lieden, steunpilaren voor de democratie, waakzame lui die zich door extreme gedachten en gemakkelijke oplossingen niet uit het veld laten slaan. Helaas klopt die stelling dikwijls niet. Mensen die nooit met de schone letteren werden geconfronteerd, zijn wel vaker verzetshelden. Van Martin Heidegger kon dan weer moeilijk worden gezegd dat zijn verwantschap met de *humanities* gering was, wat hem niet belette roemloos voor extreme ideeën te zwichten. Daarom volgt hierna geen pleidooi voor de *humanities*.

Daarentegen probeer ik in een eerste deel te beschrijven hoe de *humanities* aan hun eigen teloorgang mee schuldig zijn, hoe ze het wetenschapsmodel van de exacte wetenschappen op vrij eenvoudige manier hebben aanvaard. En vervolgens komt in een tweede deel, dat tevens als besluit fungeert, aan bod hoe belangrijk het is dat diezelfde *humanities* erin slagen om hun puur intellectuele meerwaarde, die weliswaar wetenschappelijke wortels heeft, maar niet met wetenschap gelijk kan worden gesteld, opnieuw te verzilveren.

***Humanities* en wetenschap**

Sinds de wetenschappelijke output aan onze universiteiten akelig precies wordt gemeten, zijn er in de wetenschap duidelijker dan voorheen winnaars en verliezers. Wetenschap en wielersport liggen dicht bij elkaar. Cijfers domineren, er is doping en er is fraude. De winnaar is niet wie de beste is, maar wie het beste scoort. Dat succes hangt soms samen met intrinsieke mogelijkheden. Maar het kan net zo goed het gevolg zijn van slimheid en sluwheid, van de kunst zich op het juiste moment op de juiste plaats te bevinden. Of anders gezegd: je moet niet altijd heel veel weten om op het beslissende ogenblik toch iets toe te kunnen voegen dat niemand anders voorheen aan kon reiken. Tot zover, zeer eenvoudig weergegeven, het model van de meetbare wetenschappelijke output zoals dat vandaag triomfeert.

Het model doet denken aan het sprookje over het winterkoninkje, zoals dat door de gebroeders Grimm werd opgetekend. Alle vogels komen overeen dat wie onder hen het hoogst kan vliegen tot koning zal worden gekroond. De arend vliegt het hoogst naar de zon. Dan merkt hij dat iedereen ver onder hem blijft, en begint weer te dalen. Edoch, een klein naamloos vogeltje dat zich in zijn veren had verstopt vliegt plotseling omhoog en roept dat hij de koning is. De andere vogels accepteren zijn list niet, en het gevederde dier moet het stellen met de wat spottende term 'winterkoninkje'. Maar zo is hij toch ook een beetje koning.

Het winterkoninkje heeft een aantal kenmerken van de hedendaagse wetenschapper. Wanneer hij erin slaagt tot een goede *status questionis* van een bepaalde discipline te komen, kan hij, door er zich op het juiste moment uit los te maken, er tegelijk iets bijzonders aan toevoegen. Het is niet nodig zelf de geschiedenis van de wetenschap over te doen of gelijk welk denkproces dat ooit plaats heeft gevonden opnieuw onder de loupe te nemen. Alle eerder ontwikkelde kennis opstapelen in je hoofd hoeft niet, het volstaat voort te bouwen op de stand van de wetenschap.

Deze methode, waar overigens helemaal niets mis mee is, komt vaak voor in exacte en biomedische wetenschappen. Het einddoel telt, niet het pad dat ernaar leidt. Het gaat om een methode die ten dele het typische carrièreverloop van wetenschappers in wat hardere disciplines verklaart. Als ze over een scherp verstand beschikken, wat vaak het geval is, zijn ze vaak vlug klaar voor het grotere werk. Hun meest productieve periode situeert zich tijdens hun doctoraat of in hun postdoc-jaren, wanneer zij vroege dertigers zijn. Het is een leeftijd waarop het blijkbaar gemakkelijk is om de stand der wetenschap goed onder de knie te krijgen en vervolgens, veel gezwinder dan op latere leeftijd het geval blijkt te zijn, een vernieuwende stap voorwaarts te zetten. De techniek van het winterkoninkje. We stellen vast dat de huidige universitaire carrière impliciet op deze leest is geschoeid. De creatieve hoogtepunten van de wetenschapper liggen in zijn jonge jaren. Postdocs worden vaak lid van het zelfstandig academisch personeel met in de aanvangsjaren enkel onderzoeksopdrachten. De impliciete boodschap is: belast wie wetenschappelijk nog creatief is niet met andere opdrachten die aan zijn tijd knagen. Pas na verloop van jaren neemt de jonge docent er onderwijsopdrachten bij. Op dat moment is hij wellicht al leider van een onderzoeksgroep, wordt hij stilaan eerder manager en coach dan dat hijzelf uitvoerder blijft van wetenschappelijke programma's.

In feite gaat het hier om een model dat vreemd is aan de *humanities* in de meer klassieke zin van het woord. Wie bijvoorbeeld historicus is of filosoof, kan niet zo maar als een winterkoninkje onder het gevederde van de arend vandaan komen. Er rest hem niets anders dan heel veel werk over te doen, dan te proberen zelf een beetje arend te worden. Daarvoor moet hij ontzettend veel studeren. Hij kan het zich niet veroorloven alleen maar over filosofen te lezen, hij moet ook hun oorspronkelijke geschriften bekijken. Meer, de betekenis van een historische

of hedendaagse filosoof wordt pas duidelijk aan de hand van wat zijn tegenstanders over hem schrijven. Dat is een complexe zaak. Het falsificatieprincipe dat in meer exacte disciplines tot zoveel opluchting kan leiden alsmede tot zichtbare vooruitgang, blijft in de *humanities* altijd wat gammel. Wie eerst gelijk had, blijkt later ongelijk te hebben, tot daarna schijnbaar vast komt te staan dat ook dat een vergissing was. Een mooi voorbeeld ervan biedt ook de economie. Ten tijde van Richard Nixon toonden vrijwel alle politici in het Westen zich voorstanders van de econoom John Maynard Keynes (1883-1946) en zijn anticyclische begrotingspolitiek. In de jaren van Margaret Thatcher en Ronald Reagan werd hij verworpen. Vandaag komt hij mede ten gevolge van de kredietcrisis terug, hoewel niets verhindert, en het zelfs waarschijnlijk is, dat hij in de toekomst weer aan invloed zal verliezen. De moeizame methode van de humane wetenschappen leidt in principe tot een volledig andere, minder meetbare aanpak van wetenschappelijke kwaliteit. Terwijl iemand erg diepgaand aan het lezen is, slaagt hij er wellicht niet in veel te schrijven, waardoor voor elke vorm van wetenschappelijke groei het empirische bewijs ontbreekt. Vaak wordt aangevoerd dat Immanuel Kant (1724-1804) in het huidige universitaire systeem geen enkele kans zou maken, omdat hij, docerend aan de universiteit van Koningsbergen, toch wel erg veel tijd nam vooraleer hij in 1781 met de *Kritik der reinen Vernunft* op de proppen kwam. In ieder geval is een humane wetenschapper doorgaans niet op het toppunt van zijn kunnen wanneer hij een vroege dertiger is. Kennis accumuleren vergt tijd. En die kennis moet wel degelijk in iemands hoofd zitten, waar zij dan tot een merkwaardige cocktail van gedachten kan uitgroeien. Het is een illusie te denken dat de humane wetenschapper de nodige kennis op het gepaste ogenblik wel van het internet kan plukken. Om te beginnen moet hij heel veel weten om de door het net aangereikte data op hun merites te kunnen beoordelen. Maar nog belangrijker is dat het in het brein van de wetenschapper niet zomaar om opgestapelde kennis gaat, maar om de vermenging en verwerking ervan, om de chemische reacties die de verschillende bronnen van kennis tot stand brengen. De verwerking van kennis vooronderstelt het verwerven ervan. Wie het verwerven van feitelijke kennis overbodig acht in een tijd waarin zij overal kan worden opgezocht, onderschat haar rol bij het tot ontwikkeling komen van denkprocessen.

Eigenlijk zouden voorstanders en beoefenaars van de *humanities* de meetinstrumenten die vandaag de kwaliteit van wetenschappelijke output menen te kunnen bepalen, grondig in vraag moeten stellen. Maar dat doen ze niet. Of te weinig. Het heeft me altijd verwonderd hoe gemakkelijk humane wetenschappers zich bij de dominantie van het exactwetenschappelijke raster dat ook de kwaliteit van hun werk meet, hebben neergelegd. Of neen, misschien is er toch geen reden tot verwondering. Het zou wel eens kunnen dat een impliciet minderwaardigheidscomplex waar humane wetenschappers zelf wel eens vaker

onder gebukt gaan, tot een gewillige aanvaarding van exactwetenschappelijke parameters leidt. Vele humane wetenschappers gaan er impliciet van uit dat het exactwetenschappelijke model, met een doorgaans grotere mate van zekerheid en duidelijker falsificeerbaarheid, intrinsiek superieur is aan het humane. Dat brengt humane wetenschappers in de verleiding om te scoren op een terrein dat bij een eerste aanblik niet het hunne blijkt te zijn, dat van de wetenschappen in de strikte, precieze, duidelijk op vooruitgang gerichte zin. De kick van het doelpunt bij een uitwedstrijd.

Die vaak impliciet aanwezige attitude leidt niet enkel tot een dociele acceptatie van het exactwetenschappelijke raster, ze voert evenzeer tot accentsverschuivingen binnen de humane wetenschappen zelf. Verschillende disciplines spiegelen zich in toenemende mate aan de exactwetenschappelijke benadering, en kiezen voor statistisch of experimenteel onderzoek dat zeer goed kwantificeerbaar is. In disciplines zoals economie en psychologie is deze trend erg duidelijk. De grens tussen humane en exacte wetenschappen wordt flinterdun, zo er al van een grens sprake kan zijn. Niet erg, wel opmerkelijk.

Maar het is mogelijk nog een stap verder te gaan. Ook de huidige financieringspolitiek van het hoger onderwijs werkt een op exacte wetenschappen gerichte onderzoeksmethode in de hand. Voor de financiering van universiteiten zijn doctoraten erg belangrijk. Enkele decennia geleden waren zij vaak een levenswerk, ook al omdat jonge wetenschappers die vrijwel onmiddellijk na hun afstuderen van een wetenschappelijke carrière verzekerd waren, er onbekommerd vele jaren aan konden besteden, ondertussen allerlei klussen aan de universiteit op zich nemend. Vandaag moet het sneller gaan. Doctoraten worden korter, zij zijn eerder een product dan een levenswerk. Ze geven nieuwe doctores ook geen enkele garantie meer op een universitaire carrière, voor minder dan 10% onder hen is die nog weggelegd. Wat is nu het inhoudelijke gevolg van deze ogenschijnlijk neutrale evolutie? Kortere doctoraten leiden impliciet tot een verschuiving naar eerder makkelijk af te lijnen kwantitatief onderzoek ten nadele van meer indringend fundamenteel onderzoek. Een doctoraat over politieke theorievorming in de twintigste eeuw is op drie jaar tijd (en bovendien op jonge leeftijd) veel minder haalbaar dan, bijvoorbeeld, kwantitatief onderzoek over politieke voorkeuren bij jongeren in vier uitgekozen secundaire scholen in West-Vlaanderen. Bovendien lijken de resultaten die onderzoek van het laatste type oplevert juist. Minder aanvechtbaar. Cijfers stellen gerust, ook al zijn ze onrustwekkend.

Uit het bovenstaande hoofdstuk kunnen volgende besluiten worden getrokken. Primo, de meetbare wetenschappelijke output zoals hij in onze op kwantiteit gerichte samenleving naar voren wordt geschoven, versterkt het exactwetenschappelijke model ten koste van de methodologie van de humanities. Secundo, menswetenschappers collaboreren vaak vanuit een impliciet minderwaardigheidscomplex met deze visie. Tertio, de financiering van

universiteiten waarbij wetenschappelijke output tot een product wordt gereduceerd, werkt deze evolutie verder in de hand.

Universitairen en intellectuelen

In andere tijden werd nogal gemakkelijk aanvaard dat een universitair tegelijk een intellectueel was. Misschien waren daar redenen voor. Omdat intellectuelen slechts in beperkte mate onder niet-universitairen werden aangetroffen, ging men ervan uit dat universitaire in alle omstandigheden als dusdanig konden worden beschouwd. Daarnaast was er natuurlijk ook het element *tijd* dat met het leven aan de universiteit was verbonden. Cursussen waren minder dik, werkcolleges weinig talrijk, papers moesten nauwelijks worden geschreven. Er bleef dus, naast de wetenschappelijke vorming in de strikte zin, meer tijd voor de kunst van het denken. Bovendien gold de universiteit nog niet als een onlosmakelijk gedeelte van de schoolopleiding in haar geheel. Ze was er voor een minderheid van de bevolking. Dat kwam gedeeltelijk door sociale selectie, wat uiteraard niet aanvaardbaar is. Maar er was ook sprake van intellectuele elitevorming. Niet iedereen uit de zogenaamd betere kringen moest per se aan de universiteit hebben gestudeerd als hij daar minder aanleg of belangstelling voor vertoonde.

Vandaag bestaat de indruk dat aan de universiteit de ruimte voor het wat ongrijpbare intellectuele luik is afgenomen door de grotere mate van stringentie die de wetenschappelijke opleiding met zich meebrengt. Er lijkt een duidelijke scheidingslijn te lopen tussen een steeds technischer visie over wat wetenschappelijkheid is enerzijds, en het wat gratulie, lichtjes artistieke karakter dat de intellectuele bespiegeling kenmerkt anderzijds. Zoals aangevoerd kunnen zowel het exactwetenschappelijke raster dat alle wetenschappen beïnvloedt als het tijdsgebrek binnen het universitaire bestel daarvan de oorzaak zijn. Toch ontstaat op dit punt een probleem. Het gebrek aan intellectuele achtergrond, een overigens even vaag als ongrijpbaar gegeven, kan leiden tot een teruglopende verfijning in het wetenschappelijk beoefenen van de humanities. Daarmee bedoel ik niet zozeer dat de gemaakte analyses fout zouden zijn, falsificeerbaar, wetenschappelijk onverantwoord. Dat zijn ze niet. Maar ze zijn wel buitengewoon reductionistisch. Ze laten maar een deel van het verhaal zien. En dat deel dreigt steeds beperkter te worden.

Nu bestaat wetenschap altijd bij de gratie van een reductie van de werkelijkheid. Maar terwijl in exacte wetenschappen de reductie kan bijdragen om voor een zeer specifiek probleem een oplossing te vinden, leidt zij in de humane wetenschappen vaak tot een wereldvreemd wegdrijven van een diepere werkelijkheid. Algemeen bekend zijn de modellen van economen die gesloten economieën op afgelegen eilanden bestuderen, waarbij er slechts drie producten op de markt zijn. Het aantal variabelen wordt deskundig beperkt. Daardoor

wordt het antwoord preciezer en minder aanvechtbaar. Tegelijk duikt een paradox op. Want hoe juist het antwoord, hoe verder het wegdrijft van de werkelijkheid.

Misschien kan een heel concreet voorbeeld uit de geschiedenis van de theologie een pleidooi voor intellectuele complexiteit beter ondersteunen. Eerder dit jaar verscheen bij Uitgeverij Bert Bakker van Maarten J. Aalders een merkwaardig boek: *Heeft de slang gesproken? Het strijdbare leven van Dr. J.G. Geelkerken (1879-1960)*. Het boek handelt voornamelijk over het conflict dat de gereformeerde dominee Jan Geelkerken had met zijn kerk rond 1926 en dat zowel tot Geelkerkens afzetting als predikant als tot een scheuring in de Gereformeerde Kerken in Nederland leidde. De titel van het boek moet letterlijk worden genomen. De vraag was inderdaad of, zoals Genesis 2 en 3 beschrijft, in het aards paradijs de slang wel degelijk gesproken heeft. Geelkerken wilde dat niet meteen bevestigen en opteerde voor een hogere werkelijkheid van het verhaal, waarbij het bevattingsvermogen van de menselijke geest wordt overstegen. Hij eiste tevens de nodige ruimte op voor wetenschappelijke exegese die wat hem betreft niet tegen de belijdenis van de Gereformeerde Kerken indruiste. Maar de meeste gereformeerde leiders uit die tijd deelden Geelkerkens mening niet en na een met grote verbetering gevoerde kerkjuridische procedure werd hij de laan uitgestuurd. Je kunt het boek van Maarten Aalders op verschillende niveaus lezen.

Het kan gaan om een puur historisch relaas. Wie zei wat, waarom en wanneer? Waar haalde Geelkerken zijn ideeën, hoe ontstonden vriend- en vijandschappen? Om dat verhaal te schrijven, is het mogelijk vrij descriptief te werk te gaan. In archieven, en dat van Geelkerken was heel erg rijk, kan worden gezocht naar de nodige papieren en documenten die het verhaal reconstrueren. Aalders verwaarloost dit facet van het biografische werk niet, zonder zich ertoe te beperken. Want als je alleen maar dat doet, rijst er een probleem. Bij de hedendaagse lezer ontstaat dan het wat vervelende gevoel dat een meedogenloze procedurele strijd wordt uitgevochten over een onderwerp dat vandaag nauwelijks bij iemand interesse wekt. Sprak de slang echt? Eerlijk, wie ligt daar vandaag van wakker? Erg weinigen nemen het verhaal van Genesis nog letterlijk, althans in Nederland of Vlaanderen. Anders uitgedrukt, de beschrijving van het conflict kan feilloos worden weergegeven, maar op zulk een van elke context ontdane manier dat ze volledig irrelevant wordt. Natuurlijk kan een historicus zich daarbij neerleggen en concluderen dat een probleem waarin nog geen negentig jaar geleden massa's energie werd gestopt, vandaag volkomen van de baan is. Die conclusie lijkt stoer, verlicht zelfs, want schijnbaar illustratief voor wat vooruitgangdenken zou kunnen zijn. Maar tegelijk is ze naïef.

Want er is een tweede niveau. Of de slang nu waarlijk sprak of niet verbergt een dieper vraagstuk dat wel degelijk vandaag nog betekenis heeft: bestaat er een God die zich in werkelijke, en niet alleen in symbolische zin inlaat

met de mens en die om hem bekommerd is? Natuurlijk waren vele tegenstanders van Jan Geelkerken kleinburgerlijke lieden die om redenen van comfort niet bereid waren om op een mogelijk destabiliserende wijze over hun geloof na te denken. Maar sommige kerkleden zagen of voelden wel degelijk het onderliggende probleem. Laat je de letterlijkheid van het verhaal los, dan dreigt de symboliek die in de plaats komt drijfzand te worden waarin het geloof wegzinkt. Er waren ongetwijfeld mensen die de letterlijkheid van het scheppingsverhaal bepleitten, niet omdat ze er zelf in geloofden, maar omdat ze de relativisering ervan als een hellend vlak, onvermijdelijk leidend tot veralgemeend ongelooft zagen. Daarin hadden ze achteraf bekeken geen ongelijk. Het in de Lage Landen vandaag ruim verspreide ongelooft puurt nog steeds voor een groot gedeelte zijn kracht uit het verwerpen van letterlijke bijbelverhalen, terwijl ondertussen elke cultuur is verdwenen om in diezelfde verhalen een religieuze dimensie te onderkennen zonder dat zij een loutere beschrijving van historische feiten hoeft te zijn. Met andere woorden, de discussie over het letterlijke spreken van de slang is zelf een symbool dat laat zien hoe een waarachtiger spreken over religie, wat de letterlijkheid uitsluit, uiteindelijk op een paradoxale manier tot toenemend ongelooft leidt.

Het probleem daarbij is dat een dergelijke analyse van de zaak Geelkerken een inzicht in het religieuze denken vergt dat ook voor een behoorlijk gevormde hedendaagse historicus niet langer vanzelfsprekend is. Daardoor stijgt de kans dat een groot aantal universitair geschoolde lezers toch zal zweren bij de conclusie dat de zaak Geelkerken in haar totaliteit tot het verleden behoort.

Er schuilt in het boek en in de zaak nog een derde dimensie, namelijk de zowel verbeterde als ingenieuze en creatieve manier waarmee kerkelijke gezagsdragers met de interne gereformeerde rechtsprocedures omsprongen. Geelkerken moet het opnemen tegen het gehele gereformeerde establishment. Dat treedt geregeld de op de eigen ecclesiologie gebaseerde rechtsregels met voeten. Eigenlijk moet het zwaartepunt van de macht bij de lokale gemeenten liggen, maar de centrale synode trekt het hele dossier almaar sterker naar zich toe. Ook algemene rechtsbeginselen worden met voeten getreden. Zo worden nieuwe rechtsregels met terugwerkende kracht op Geelkerken en zijn dossier toegepast. Gerechtigheid lijkt belangrijker dan behoorlijke juridische procedures, zou een mogelijke conclusie kunnen zijn. Interessant is overigens hoe een dergelijke moralistische aanpak, die in de laatste helft van de twintigste eeuw voor het geëmancipeerde West-Europa onaanvaardbaar was, vandaag weer opgeld maakt en in de publieke opinie de boventoon voert. In die zin is het proces van Geelkerken veel minder een zaak uit het verleden dan op het eerste gezicht lijkt. Wie niet zozeer om het spreken van de slang maalt, maar om de kwaliteit van de procedure, zou wel eens tot de conclusie kunnen komen dat het dossier uit 1926 uiterst actueel is.

Maar de juridische dimensie kan ook op een dieper niveau worden

onderzocht. Bij een eerste aanblik lijkt het alsof, in de zaak Geelkerken, het recht ten dienste staat van de waarheid. Maar zou het niet kunnen dat het precies andersom is, en dat het derhalve de waarheid is die ten dienste staat van het recht? Geelkerken is een *coming man* die in het gereformeerde Nederland mogelijk gedeeltelijk de plaats zal innemen die de overleden toptheologen Abraham Kuyper (1837-1920) en Herman Bavinck (1854-1921) hebben nagelaten. De juridische procedure kan dus best een techniek zijn om iemand van de macht weg te houden, waarbij dan de theologische waarheid als een instrument wordt gehanteerd om dat doel te verwezenlijken. Net zoals Karl Marx tot een materialistische lezing van de geschiedenis kan komen, is het zonder twijfel ook mogelijk haar aan de hand van machtsverhoudingen te bestuderen, waarbij de religieuze waarheid een potentieel belangrijke factor is om die verhoudingen gestalte te geven of om te keren. Echter, om een dergelijke analyse uit te kunnen werken volstaat een beschrijving van de archieven niet. In geen enkel verslag over vergaderingen of procedures zal naar machtsargumenten worden verwezen. Inzicht in rechtstheorie en juridische kritiek zijn derhalve noodzakelijk om tot deze bredere analyse te komen.

In zijn boek over Geelkerken slaagt Maarten Aalders er vrijwel continu in om het descriptieve niveau ruim te overstijgen en om onderliggende theologische, culturele en juridische vragen indringend bij zijn analyse te betrekken. Vanuit een enge wetenschappelijke visie, steunend op een reductionistisch model is dat geen winst. De brede blik vertroebelt. Een droge verwerking van de archiefstukken lijkt veiliger. Niet alleen omdat ze een indruk geeft van wetenschappelijke superioriteit, maar ook omdat ze geruststellender is voor de onderzoeker die zich dan in het recht noch in de theologie hoeft te verdiepen. En toch is zo'n droge benadering intellectueel minder sterk, omdat zij het bredere, bezielde verband mist dat er nu eenmaal is, niet alleen tussen historische feiten onderling, maar ook tussen verschillende tijdperken van de menselijke geschiedenis.

Meteen wordt een spanningsveld zichtbaar tussen het wetenschappelijke denken dat ordenend en reductionistisch is, en het intellectuele discours dat breder uitdeint en enige vorm van ongrijpbaarheid, zelfs wanorde als verrijkend ervaart. Die wanorde scherpt de kritische zin. Zij wordt niet gezien als een verstoring van de orde, maar als een onlosmakelijk kenmerk van de werkelijkheid. De werkelijkheid is immers complexer dan de wetenschap. Misschien ligt hier wel de waarachtige rol van de *humanities*. Zij bedienen zich van een wetenschappelijke methodologie. Daarin verschillen zij conceptueel niet van de exacte wetenschappen, al zijn de constructies minder rigide en is de falsificeerbaarheid van stellingen minder feilloos.

Maar tegelijkertijd bieden de *humanities* ook een kritiek op de traditionele wetenschappelijke methode. Dat is het intellectuele luik dat nooit van de menswetenschappen mag worden losgemaakt. Ook dat intellectuele luik heeft, al

was het maar in zijn aspiratie om analytisch te zijn, een reductionistisch trekje. Elke analyse probeert immers een complexe werkelijkheid te vatten in verklarende patronen die minder ingewikkeld zijn. Tegelijk echter laat de intellectuele analyse meer ruimte voor speculatie dan de wetenschappelijke methode in strikte, en helaas in steeds striktere zin, zich kan veroorloven.

Vandaar het grote belang dat ook in de toekomst aan *humanities* moet worden gehecht. Niet alleen verschilt de wetenschappelijke methodologie die hen kenmerkt op een aantal terreinen van de exactwetenschappelijke, zoals in het eerste hoofdstuk aangegeven. Bovendien biedt zij ook een intellectueel wederwoord, een *contre-parole*, op elke wetenschappelijke analyse, haar diepgang en haar waarden.